www.meri-k.org

سەرنجی سیاسی

18 ئایاری 2019 – بەرگی 4، ژمارە 33

*دلاوەر عەلائەدین

ئەمریکا و ئێران و شەبەحی شەڕ

تەنگ پێهەڵچنینی ئێران لەلایەن ئیدارەی دۆناڵد ترەمپەوە پێشبینی لێکراو بووە. دیارە ئەمەریکا و ئێران و ئیسرائیل خوازیاری شەڕێکی گەورە نین. پرسیار لێرەدا ئەوەیە ئایا ئەو کرژیە هەتاکوێ بڕ دەکات، وە لەوئێوەشدا سیاسەتی عێراق و هەرێمی کوردستان چی بێ؟

ترەمپ شەڕخوازە؟

سیاسەت و رەفتارەکانی دۆناڵد ترەمپ هەمیشە جێگەی سەرنجی جیهان بوونە، بەڵام لە کۆتاییاندا دەرکەوتووە کە ترەمپ کورتبینانە وەك بیزنیسمانێکی پارەپەرست بیر لە بەرژەوەندی وڵاتەکەی دەکاتەوە. نایشارێتەوە کە خوازیاری پارەیە نەك شەڕ، شەڕەکانیشی زیاتر بۆ داهاتە نەك بەها. ئەوەتا بە ئاشکرا کەوتوەتە دۆشینی دۆستە عەرەبەکانی بەبێ ئەوەی سوپاسگوزار بێ وەیان گوێ بداتە سەقامگیرکردنی ناوچەکە و بڵاوکردنەوەی بەها دیموکراتیەکان .

دەکرێ لە چاوی سەرۆك ترەمپەوە سەیری نەخشەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بکرێ، کە لە چەندین وڵاتی دەوڵەمەندی وەك ئێران و عێراق و سوریادا بازاڕی ئەمەریکا لاواز بووە و بەهۆی هەژموونی ئێرانەوە دەرفەتی بیزنیسی گەورە بۆ کۆمپانیا ئەمەریکیەکان بوونەتە دەگمەن. خۆ کە دەرفەتی بیزنیسی گەورە تێیاندا هاتنە کایەوە، زۆربەی دۆلارەکان – کۆنتراکتە گەورەکان - روویان لە چین و روسیا و ئەوروپا کردووە. ئەوەش لە کاتێکدایە کە تەنیا لە عێراقدا ئەمەریکا زیاتر لە ترلیۆنێك دۆلاری لە رووخانی سەددام خەرج کرد و دواتر بە زیان لێی دەرچوو. لەوانەش زیاتر، کە باراك ئۆباما و ئەوروپیەکان رێکەوتننامەی ئەتۆمیان لەگەڵ ئێران واژووکرد، لە دوو لاوە گورز بە بیزنسی ئەمەریکی کەوت. یەکەمیان، لە جیاتی ئەوەی رێکەوتننامەکە بە کێشە ئەمنیەکان و سنووردارکردنی نفوزی عەسکەری ئێران ببەستنەوە، کەچی بە پێچەوانەوە ئێرانیان دەوڵەمەندتر کرد کە بتوانێ زیاتریش پەرە بە هەژموونی بدات لە ناوچەکە بدات. دووەمیان، لە دوای هەڵگرتنی ئابلۆقەکە، هیچ کۆمپانیایەکی ئەمەریکی سوودی لە دەرفەتە بازرگانی و ئابووریەکانی ناو ئێران وەرنەگرتووە و وەرناگرێ.

ئیتر ئامانجی سەرەکی سەرۆك ترەمپ هەڵگیرسانی شەڕ نیە و پێشتریش خوازیاری شەڕی دژی ئێرانی نەبووە چونکە دەزانێ پرۆسەی شەڕ گرانبەهایە و بۆ ئابووری وڵاتەکەی خراپە، هاوکات بۆ دووبارە هەڵبژاردنەوەی بە سەرۆك، گرەو لەسەر شەڕ ناکرێ چونکە دەنگدەرانی ئەمەریکی دەنگ بۆ ئابووری بەهێز دەدەن نەك بردنەوەی شەڕ. جۆرج بوشی باوك شەڕێکی گەورەی لە ساڵی ١٩٩١ لە عێراق بردەوە، کەچی بەهۆی شلەقانی ئابووری وڵاتەکەی، لە هەڵبژاردندا دۆڕاندی .

*سەرۆکی ئینستیتیوتی رۆژهەڵاتی ناوەراست بۆ توێژینەوە (مێری)

ئیمڕۆ ترەمپ دەتوانی دەستپێشخەری لە شەڕێکی گەورە بکات بەڵام مسۆگەری نیە کە کۆتاییهێنانەکەی لەسەر دەستی ئەو دەبێ. ئەوەش بێجگە لەو ڕاستیەی کە تەواوی ئیدارەی ئەمەریکی و کۆنگرێس و دۆستە هاوپەیمانەکانی ئەمەریکا (بە ئیسرائیلەوە) شەر بە بژاردەیەکی باش نازانن. بۆیە، بە پێی لۆژیك، جارێ دۆناڵد ترەمپ کرژیەکان تەنیا بۆ کاری پۆپۆلیستی هەڵبژاردن و ملکەچکردنی ئێران بەکار دێنێ، بەڵگەش ئەوەیە کە جوولە سەربازیەکانی تا ئێستا لە کاری سیمبۆلی یان بەرگریکردن تێنەپەڕیون. تەنانەت کاردانەوەیەکی ئەوتۆی بۆ تەشقەڵە ئێرانیەکانیش نەبووە و هۆشداری داوەتە راوێژکارە نزیکەکانی (وەك جۆن بۆڵتن) کە بە زیادەوە پاڵی پێوە نەنێن و کرژیەکان بەرەو هەڵگیرسانی شەڕ نەبەن .

بەوانە دیارە کە ترەمپ مەبەستی شەڕ نیە، مەگەر فیشەکە شێتەیەك - کە بە پلان وەیان بێ پلان - فتیلەکە داگیرسێنێ، لەو حاڵەتەشدا ڕەنگە ئەمەریکا کاردانەوەیەکی سنووورداری هەبێ. نیەتی ترەمپ زیاتر لەوەدەچێ کە ئێران پەلکێش بکات بۆ سەرە مێزی گفتوگۆ و ڕێکەوتننامەیەکی نوێی لەگەڵدا واژوو بکات. تەنانەت ژمارە تەلەفۆنێکیشی داوەتە سویسریەکان و سەرۆکی سویسرا (ئوێلی مۆرەر) بۆ ئەوەی ئێرانیەکان بتوانن ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە کۆشکی سپیەوە بکەن. هەڵبەتە، ئەو تاکتیکە کە لەگەڵ کۆریای باکور سەری گرت بەڵام لەگەڵ ئێران زەحمەتە سەر بگرێ، ئەگەرچی، سەرباری گوتە ئاگرینەکانیان، سیاسەتمەدارانی ئێرانی خەڵکی پراگماتیکین و لە هونەری سیاسەت و دینامیەتی هێزدا لێزانن. ئاشکراشە کە ئێرانیەکان لەبەرژەوەندی خۆیان نابینن، بۆیە بەدوور نازانرێ کە هەرخۆیان دەستپێشخەر بن بۆ گفتوگۆ، کە لەوەشدا زۆر هونەرمەندن. لە گفتوگۆیەکانی پێشوویاندا ئێرانیەکان سەلماندوویانە کە زیرەکن، زەحمەتن، چیرەدرێژن و لە کۆتاییدا بە دەستکەوتی نوێوە لێی دەردەچن. کۆشکی سپی ئەوە دەزانێ بەڵام بەو هیوایەیە لەونێوەدا ڕژێمی ئێران هەر لەژێر فشاری ئابووریدا لاواز بێ و دواتر لە کۆتاییدا دوورنیە بتەپێ.

کاردانەوەی ئێران

خەمی گەورەی ئێرانیەکان زیاتر پەیوەستە بە پاراستنی ڕژێمەیەکەیان، کە لە مەودای کورتدا توانای خۆڕاگرتنی لە بەرامبەر ئابلۆقەی ئابووری هەیە بەڵام لەوە ناچێ توانای خۆراگرتنی بەرامبەر هێرشی زلهێز هەبێ. لە مەودای درێژیشدا ترسیان لەوەدایە ئەگەر ئەو ئابلۆقە توندەی ئێستا بەردەوام بێ، ئەوا لە ڕژێمەکەیان بکەوێتە بەر هەڕەشەی شلەقانی ناوەکی و هەڵگەڕانەوەی خەڵك و بگرە ڕوخانیشی. بۆیە، ئێران لە حاڵەتی ئامادەباشیدایە بۆ هەر ئەگەرێك لە ئەگەرەکان. سەرۆك کۆمار سەرپەرشتی خانەی قەیران دەکات و کە تێیدا دیراسەتی کاریگەریە عەسکەری و ئابووریەکان و داڕێژتنی سیاسەتی گشتی بۆ هەڵمەتی دیپلۆماتی و ئامادەباشیەکان دەکرێ .

هەندێك لە سەرکردەکانی ئێران بەلایانەوە باشترە هەر خۆیان دەستپێشخەری شەڕ بن و چاوەڕێی قەدەر نەکەن. جا هەر ئەو لایەنە لەدەستیان دێت کە فتیلی یەکەم بخەنە ناو باروتەوە. خۆ دەزانن کە ئەمەریکا و ئیسرائیل توانای وەشاندنی گورزی کەمەرشکێنیان هەیە، بەڵام ئێرانیش تواناکانی خۆی بۆ بەرگری و دەستڕۆیشتن نیشان داوە، کە لە شەڕی مان و نەماندا دوودڵی لە بەکارهێنانی ئامرازەکانی بەردەستی ناکات. تەنانەت، ئێران وای دەردەبرێ کە تەنیا لە ڕێگەی مووشەکی مەودای نزیك و مامناوەندیەوە دەتوانێ بە قەدەر کاریگەریی چەندین بۆمبی ئەتۆمی هێرش بباتە سەر ئیسرائیل و وڵاتە عەرەبیە نەیارەکان .

دیارە کە هەڵگرانی ئەو بۆچوونەی سەرەوە لە ئێران کەمینەن و زۆرینەیان دەیانەوێ لە شەڕ بەدوور بن. سەرباری هەندێ گوتاری ئاگرین، دیارە سیاسەتی گشتی ئێران ئەوەیە کە پاساوی شەڕ داگیرسان بەدەستەوە نەدەن. بۆیان باشترە کە جارێ هەتا هەڵبژاردنەکانی ئەمەریکا ڕایکێشن، بە هیوایەی کە ئیدارەی سەرۆك ترەمپ لەبنەڕەتەوە دەگۆڕێ. خۆ ئەگەر نەشگۆڕا، ئەوا لەوانەیە سیاسەتی خودی ئەو ئیدارەیە گۆڕانکاری بەسەردا بێت .

ئێران ڕایگەیاندووە کە تەنیا دوو مانگ چاوەڕێ دەکات و ئەگەر ئەمەریکا سیاسەتەکەی نەگۆڕی ئەوا ئەویش کۆتایی بە ڕێکەوتننامەکە دەهێنێ. هەڵبەتە ئەوە مانای بێباکی دەگەیەنێ و ئەگەری شەڕ زیاتر دەکات، بەڵام لە ڕاستیدا لەوە ناچێ ئێران ئەو هەڕەشەیە بباتە سەر چونکە دەزانێ ئەو کات دۆستە نێودەوڵەتیەکانی لە دەست دەدات و دواتر ئیسرائیل و سعودیە و ئیمارات و وڵاتانی دیکەی ناوچەکەش دەکەونە پشتئەستوورتر دەبن .

بۆیەش تا ئێستا ئێرانیەکان دانیان بەخۆیان و هاوپەیمانە وەکیلەکانیان لە وڵاتانی دراوسێ داگرتووە و خۆیان تا رادەیەك لە ووروژاندن و بەرەنگاری عەسکەری راستەوخۆ لەگەڵ ئەمەریکا و ئیسرائیل پاراستووە. رێگا دیپلۆماسیەکانیان گرتووەتە بەر بۆ دروستکردنی فشار لەسەر ئەمەریکا لەرێگەی ئەوروپا و روسیا و چین و تورکیا و عێراق و وڵاتانی دیکە. ئەوەش جگە لە هەوڵی بێوچان بۆ زیادکردنی داهات و هاتوچۆی بازرگانی نێوان ئێران و وڵاتانی دراوسێ هەوڵدان بۆ پشت بەخۆبەستن لە سێکتەری ئابووری جیاوازدا. تەنانەت ئێران پشتبەستنی بە نەوت تا رادەی ٣٧٪ کەم کردووەتەوە .

نیەتی ئیسرائیل

ئیسرائیل دەمێك بوو، بە تایبەتی لە سەردەمی جۆرج بوشی کوڕ، لۆبی بۆ لێدانی ئێران دەکرد و دواتر زۆر لە دژی رێکەوتننامەکەی ئەتۆمی سەردەمی ئۆباما بوو، ئەوەش نەك تەنیا لەترسی بۆمبی ئەتۆمی ئێرانی، بەڵکو لەبەر تەشەنەکردنی هێز و هەژموونی ئێرانی لە دەوروردراسێیکەیدا. ئیمرۆ توانای سەربازی (مرۆیی و چەکداریی) هاوپەیمانە وەکیلەکانی ئێران تا ئەندازەی پەکخستنی ئیسرائیل زیاد بوونە. مووشەکە ئێرانیەکان لە کەلێنە تاریکەکانی ئەو وڵاتانەدا دڵنیایی نابەخشن. بەڵام لە راستیدا لەوە ناچێ ئیسرائیل بیەوێ تووشی شەڕی ئێران بێ وەیان ئەمەریکا تووشی ئەو جۆرە شەڕە بکات، بەڵکو زیاتر مەبەستیەتی کە رەفتار و سیاسەتی ئێرانی لەناوچەکە بگۆڕێ و وازی پێ لە بەرنامەی ئەتۆمی بێنێ .

دیارە ئیسرائیل متمانەی بە هێز و توانا موخابەرایەتیەکانی خۆی هەیە تا لە بەرامبەر ئێراندا شەڕ نەدۆڕێنێ، ئەگەرچی مەرج نیە هەموو ئامانجەکانی پێ بێتە دی. وە لە مەودای کورتیشدا لە بارودۆخەکە رازیە، بەڵام ترسی لە ئایندەی دوور هەیە. دەشزانێ کە شەڕ بێسوودە چونکە ئەگەر ئیمرۆ بنکە ئەتۆمیەکانی ئێران بە بۆمبابارانیش هەڵتەکێنرێن، ئەوا بەرنامەی بۆمبی ئەتۆمی تەنیا چەند ساڵێکی کورت دوادەکەوێ و ئێران سەرلەنوێ دەست پێدەکاتەوە. ئیتر لە رۆژگاری ئیمرۆدا، لەوە ناچێ کە ئیسرائیل شەڕی بوێ و لۆبیەکەی زیاتر بۆ تەنگهەڵچنین بووە بە ئێران .

پێگەی عێراق و هەرێم

پێگەی عێراق و هەرێمی کوردستان، وەك شانۆیەکی ستراتیژی بۆ ململانێ ئیقلیمی و جیهانیەکان، زۆر گرنگ و هەستیارە وە دەکرێ حکومەتەکانی بەغدا و هەولێر پەیرەوی هەمان پۆلەسی بکەن لەسەر بنەمای هەمان پرینسیپ .

ئەمەریکا و ئێران دەمێکە لە هەموو ئاستێکی بڕیاردا تۆڕی هاوپەیمانێتیان لەگەڵ هێزە لۆکالیەکانی عێراق بەربڵاو کردووە و لەچوارچێوەی بەرژەوەندی وڵاتەکانیانەوە هەوڵی بەکارهێنانیان داوە. لەولاوە، ئێرانیەکان خەریکی پەرەپێدانی ئاڵوگۆڕی بازرگانین لەگەڵ عێراق، بە تایبەتی لە بواری نەوت. وە لەبەرژەوەندیاندایە کە حکومەتی عێراق رازی بکەن بەوەی هەناردەی نەوت کەم بکاتەوە و ببێتە هۆی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت و تێکدانی پلانەکانی ئەمەریکا، وە دواتر ببێتە هۆی کۆتاییهێنان بە ئابلۆقەکەی سەر ئێران. بە دیوەکەی دیکەشەوە، ئەمەریکیەکان فشارێکی زۆریان خستووەتە سەر عێراقیەکان تا فێڵیان لێ نەکەن و ئابلۆقەکەی سەر ئێران نەشکێنن. بێگومان ئەمەریکا دەزانێ کە عێراق زۆر لاوازە و لە ژێر زێدە فشاردا سەقامگیریەکەی لەدەست دەدات و بەوەش هەر ئێران سوودمەند دەبێ. بۆیە، ئەمەریکا تا رادەیەك ئامادەیە فشارەکانی بۆ سەر عێراق سنووردار بکات .

لە عێراقدا، هێزە لۆکالیەکان چەندین بەش و لایەنن. هەیانە هەڵگیرسانی شەڕ بە دەرفەت دەزانن بۆ گۆڕینی هاوکێشەکان و رزگار بوون لە هەژموونی ئێرانی بەسەر عێراقدا، کە تا ئێستا رۆڵێکی دروستکەرانەی لە سەقامگیرکردنی ئەمنی و گەشەپێدانی ئابووری و سیاسی و دیموکراسی وڵاتەکەدا نەبینیوە. بێگومان ئەوانە بە گەشبینیەکی زێدەوە، بگرە بە رەش و سپی، دەڕواننە ئەو ململانێیەی نێوان ئێران و ئەمەریکا وە وای دادەنێن کە شەڕی ئەمەریکا دەبێتە شەڕی رووخانی رژێم وەیان داهێنانی نیزامێکی نوێ لە عێراق و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. ئەو بۆچوونەش زۆر دوورە لە واقیع و لە بیرکردنەوەی ئەمەریکی و ئێرانی و ئیسرائیلی .

هێزی دیکەش هەن لە عێراق کە هاوپەیمانی ئێرانن و دوارۆژی خۆیان لەگەڵیدا گرێداوە و دوورنیە لە کاتی شەڕی چارەنوسسازدا هاوکاریشی بکەن. هەندێکی دیکەش نیگەرانن لە سیاسەتی ئەمەریکا لە عێراق، کە هێشتا روون نیە و ئەوانی پێشتریش بەردەوامێتیان نەبووە. خۆ لەوە

ناچێ ئیدارەی ئێستا ئەولەویەتی دابێتە دیموکراسیەت و سەقامگیرکردن، بەڵکو زیاتر لە چوارچێوەی دژایەتی کردنی ئێراندا مامەڵەی لەگەڵ هێزە عێراقیەکان کردووە و زیاتر زمانی هەڕەشەکردن بە پەیامەکانیەوە زاڵە، کە ئەوەش زۆر جیاوازە لە سیاسەتی ئیدارەکانی پێشوو .

ئیمڕۆ چاوی جیهان لەسەر عێراقیەکانە بۆ هەر جموجۆڵیکێ لایەنگیرانە لەنێو هێزە ئقلیمی و جیهانیەکان. خۆ لە کەشی سیاسی و ئامرازەکانی زانیاری، هیچ شتێك نەماوە لە عێراقدا کە لە ئەمەریکا و ئێران بشاردرێتەوە. واتە، بەزاندنی هەر سنوور و خەتێکی سوور لەلایەن ماسیە بچووکەکانەوە بە ئاسانی دەبینرێ و بە وورووژاندن و شەڕ پێفروشتن لەقەڵەم دەدرێ و سزاش بەدوای خۆیدا دێنێ. بۆیە تاکە پێشنیاز بۆ سەرکردە عێراقیەکان و ئەوانی هەرێم بریتیە لە پاراستنی بێلایەنی و دوورکەوتنەوە لە شەڕی حوتەکان هەتا کاتی تێپەڕبوونی ئەو گەوارەیە. گرنگە کە رێگە بە هیچ هێزێك نەدرێت کە راستەوخۆ یان ناراستەوخۆ هێرش بکاتە سەر بەرژەوەندیە ئەمەریکی یا ئێرانیەکان لە ناوەوەی عێراقدا، وەیا لە ناو عێراقەوە بەرەو دەر. ئەوکات هیچ هۆکارێك لە ئارادا نابێ کە خاکی هەرێم بکرێتە ئامانجی، وەیان گۆڕەپانی، هێرشی تێکدەری هیچ کام لایان.

بەکارهێنانی وەکو سەرچاوە. دلاوەر عەلائەدین (2019) ئەمریکا و ئێران و شەبەحی شەڕ، سەرنجی سیاسی. بەرگی 4، ژمارە 33

ئەم بیرو رایانەی لەم بابەتەدا خراونەتەڕوو بیروبۆچونی نوسەر خۆین و مەرج نیە کە بیروبۆچونی ئینستیتیوتی مێری بن.